

Louis Aragon

De reizigers op de imperiaal

*Vertaald en van aantekeningen en nawoord voorzien door
Hannie Vermeer-Pardoën*

Hoofdstuk 1

‘O, wat een afschuwelijk ding!’ riep Paulette uit.

Het was prachtig weer, zo’n hemel waarlangs ter vervolmaking wolkenflarden drijven, zodat er iets van dat zachtroze kan ontstaan dat de lucht nog blauwer maakt. Eenmaal op Le Trocadéro aangekomen stonden ze, op de trappen, plotse-ling voor die grote lege stolp boven Parijs, de Seine en het park. Heuvelafwaarts lag dat park te pronken met zijn waterpartijen – watervallen, boeketten van schuim, fontein en die vanuit het middelste bassin veren van water omhoogspoten – en overal gouden beelden die in het licht stonden te schitteren, perken met felgekleurde bloemen, met een kroon van boompertijen die afliep tot aan de rivier, waar rechts en links torentjes en terrassen opdoken, eigenaardige houten bouwsels met kleurige daken. En in dat alles de mensenmenigte, een verbijsterende, veelkleurige menigte, met Arabieren, Engelsen, Parijzenaars, nieuwsgierigen die met hun bolhoed over hun ogen op witte, door fellahs bege- leide ezels waren geklommen, de overdreven mode van dat jaar met haar lastige stroken en plooiën, de hoog op het hoofd gedragen hoedjes die met een bandje onder de kin op hun plaats gehouden worden, de rondsloeterende arbeiders in hun kiel, kinderen die tegen je opbotsen en waarvan er een van de trap valt en begint te dreinen, de rode broeken van de militairen, de zoeavenmutsen van de spahi’s, de getailleerde zwarte jassen van de baardige heren die lopen te oreren, hele slepen mannen en vrouwen die net aankomen of weggaan, als rijen zich in tegengestelde richting bewegende mieren waarin je meegezogen werd in een walm van stof en zweet, en het niet te onderdrukken gevoel dat je nog urenlang zou worden meegesleurd in een kolk van vermoeidheid en verrukking, dat je met de anderen, zonder te kunnen stoppen, mee zou stromen langs die helling waarlangs al vanaf de vroege morgen de eenzame bezoekers en de overrompelde gezinnen, de duizend-en-een verschillende volken van de wereld die toegesnel-d waren om de Tentoonstelling te zien, hun laatste krachten hadden verbruikt...

‘O, wat een afschuwelijk ding!’ zei Paulette nog eens.

De Tentoonstelling begon daar, aan haar voeten, met die schaa-pachtige verbazing van simpele zielen, dat allegaartje van bronzen beelden, geraniums,

meiden, soldaten, burgerlieden, kinderen, grote waterpartijen, Annamieten, Levantijnen, pas aangekomen buitenlanders, schoffies uit Montmartre, met heel die verwonderde, spottende, lawaaiige, zich traag voortbewegende heksenketel... Ze ging verder naar de overkant van de Seine, waarvan de brug schuilging onder een baldakijn van rood en grijs gestreept zeildoek, en daarmee veranderde in een nauwe doorgang die de mieren opslokte. Aan de andere oever zette ze zich voort, de Tentoonstelling, met allerhande gebouwtjes die de kaden versperden, allemaal verschillend, zonder onderling verband, van hout, van steen, van stucwerk, van metaal, van karton, van gips, in een gezwollen stijl, barok, burlesk, vol puisten, met balkons, loggia's, balustraden, zuiltjes, spitsen, puntgeveltjes, belvédères. Maar wie dacht er nog aan dat malle veld champignons of aan het aan de achterkant zichtbare vierzijdige Champ-de-Mars, volgebouwd met paviljoentjes van ijzer, glas, baksteen en gebakken tegels tot aan de blauwgroene koepel van de Galerie des Machines, een soort reusachtige hangar voor de École militaire? Wie dacht er, daarboven, vanaf het portaal van Le Trocadéro waar de Mercadiers stil waren blijven staan, nog aan wat ter wereld ook, of het nu was aan de mensenmenigte, de restaurants, de gebouwtjes, de flarden berbermuziek of aan het gekrijs van zeevogels dat in de late namiddag uit dit alles opsteeg, wie dacht er nu aan iets anders dan aan dat wijdbeens staande monster waarvan het stalen kantwerk boven alles uitstak, dat de hemel doorboorde met zijn vreemde, korfvormige versieringen, zijn wirwar van kabels en dan, bovenaan, zijn hoed van glas, heel in de hoogte, in de roze wolken, in het stralende blauw, in het stukgescheurde licht... wie kon er nog aan iets anders denken dan aan die toren van driehonderd meter, waar zo veel over was gesproken, zo veel negatiefs over was gezegd, maar waarvan niets een beeld had kunnen geven, zelfs niet een glimp van een beeld...

‘Wat een afschuwelijk ding!’ zei Paulette voor de derde keer, en Pierre knikte en legde uit: ‘Amerikaans smaakje...’ alsof het om champagne ging, en hij zette zijn nieuwe hoed af, want het leer zat te strak om zijn voorhoofd. De menigte sloot het paar aan alle kanten in, de mensen botsten tegen hen op, ze duwden hen voort, droegen hen mee. Paulette voelde zich verloren, ontredderd en ze draaide zich om met zo’n kinderlijk, zo’n bekoorlijk gebaar dat Mercadier een vreemde ontroering voelde opkomen. Zoals gewoonlijk had ze hem geërgerd met een massa kleine onbenulligheden. Maar nu, langs die paviljoens die reikten tot aan de Seine beneden, met op hun daken een dubbele rij vlaggenstokken met vaandels, nu hield hij de kleine, ronde arm van zijn vrouw vast met trots en tederheid. Je zou nooit gedacht hebben dat ze al twee kinderen had gebaar. Goed, het korset droeg ook zijn steentje bij, maar ze had een prachtig figuur, ongelooflijk. Met haar jurk in beige en bruin, haar suède handschoenen, de overdreven kastanjebruine hoed, de om haar heupen gedrapeerde, wervelende hoepelrok

zag ze eruit als een verkleed kind. Drieëntwintig jaar, dat was trouwens niet echt oud. ‘Paulette,’ fluisterde Pierre, ‘wil je naar het middelpunt van de aarde?’

Achter de bloemperken, niet ver van het Bospaviljoen, bevond zich een opening waar werkluï met een pet op en een blauwe jas aan het publiek uitnodigden voor een reis à la Jules Verne naar de diepte van de aarde. Het leek wel een mijnschacht, ze stapten in een ongemakkelijk soort kooi, waarin het jonge paar opgepropt zat met allerlei kijklustigen, bange oude mensen, vlerkerige straatjongens, en een soldaat die door Pierre nijdig aangekeken werd, want hij had duidelijk toenadering tot Paulette gezocht. Het licht ging uit, ze werden door elkaar geschud, het leek wel of ze naar de bodem van een afgrond zakten, dan een vaag schijnsel en ze bevonden zich in een merkwaardig landschap: het riool van Parijs met zijn rioolarbeiders in lieslaarzen, zijn gewelven en zijn kaden waar de schim van Rocambole¹⁰ nog rondwaart, vervolgens, na opnieuw geschud in het donker en gegil van geschrokken vrouwen kwamen ze in de Catacomben, de verlaten steengroeven van Parijs, waar champignons worden gekweekt... Pierre sloeg zijn beide armen om zijn vrouw heen om haar tegen aanrakingen te beschermen. Ze kregen achtereenvolgens een les over de geschiedenis van de bodem, het ontstaan van de sedimentaire lagen, een les in natuurkunde en techniek in een kolenmijn, een ijzermijn en tenslotte in de grote, merkwaardige ruimten waar mineraal zout werd gewonnen en waar halfnaakte mijnwerkers met een houweel doende waren tegen een door spleten verlichte achtergrond...

Ze waren blij dat ze weer in de frisse lucht waren, tussen de mensenmenigte. De mooie, glanzende baard van Pierre vertoonde nauwelijks tekenen van veroudering en zijn drieëndertig jaren waren hem niet aan te zien, want hij was slank gebleven, hoewel hij niet groot was en brede schouders had voor zijn nette burgermanspak. Zij leek de mevrouw te spelen, maar iets in hem wees erop dat hij duidelijk niet kon wennen aan het feit dat hij huisvader was en leraar. Misschien was het zijn lichte bolhoed, of een overmaat aan kracht, het ongeduld van een veroveraar op vakantie. Precies die manier van doen die op Paulettes zenuwen werkte.

‘Nou ja, we moeten dit toch eens aan de kleine jongen laten zien...’ zei Pierre, voortbordurend op een gedachte die bij hem was opgekomen.

‘Vind je?’ antwoordde Paulette na een korte stilte. ‘Daar begrijpt hij niets van, Calino... en dan, al dat stof en die microben...’

Mercadier floot tussen zijn tanden. Ze moesten het kind toch iets geven wat het zich later nog zou herinneren. Pascal was drie jaar. Pierre herinnerde zich nog dingen uit de tijd dat hij zelf zo oud was... Ze staken juist de brug

10 Personage uit de avonturenromans van Ponson de Terrail, met name uit *Les Drames de Paris*, een serie van zo'n dertig werken geschreven tussen 1859 en 1884.

over, onder het baldakijn van zeildoek, toen ze bijna tegen een man op leeftijd opbotsten, een grote man met bakkebaarden en een geschoren kin en bovenlip en met een nauwsluitende geklede jas, in wie je een militair vermoedde. Pierre wilde net zijn agressieve houding aannemen, toen Paulette uitriep: 'Wat krijgen we nou, Pierre, herken je de admiraal niet?'

Pierre had de admiraal, die hij sinds hun bruiloft niet meer had gezien, inderdaad niet herkend. Admiraal Courtot de la Pause. De oom van Denise, kom nou.

'Ja, dat weet ik, dat weet ik,' zei Pierre, die al probeerde zijn overhaaste reactie weer goed te maken, maar de admiraal vond het geweldig dat hij jonge mensen was tegengekomen. Hij liep in zijn eentje wat rond, was een afspraak misgelopen, had even niets anders te doen en had toen gedacht: Hé, maar die Tentoonstelling, waarom eigenlijk niet? En zo was het gekomen. Die kleine Paulette! Ik kan het niet helpen, maar ik zie haar nog steeds voor me met die lange haren... Ze heeft nog paardjegereden op mijn knieën, meneer Mercadier, die vrouw van u, en nu is ze al moeder. Twee keer zelfs. Dat is waar ook, twee keer, sorry, dat vergat ik even... Hij nam het Pierre een beetje kwalijk dat hij die kleine meid serieus had genomen. En hoe gaat het met mevrouw d'Ambérieux? Mooi, mooi. Ik stoor jullie toch niet, hoop ik?

Hij stoorde hen niet. Paulette althans niet. Ze kon haar geluk niet op. De Admiraal, stel je voor. De Admiraal. Al haar zinnen begonnen met *Admiraal*... Een spelende poes. Pierre, die eerst wat nerveus was geweest, was toen eigenlijk wel blij met de ontmoeting. Ze liepen samen door de gebouwen van de geschiedenis van het wonen, van de prehistorische grot tot aan de wolkenkrabber van New York... Ze gingen onder de toren staan, met hun hoofd achterover, duizelig van het perspectief, onder een overweldigende hoeveelheid uitleg van de admiraal, die niet meer te stuiten was in het geven van technische details. Stel je voor, de toren kon verplaatst worden en als je hem ergens anders wilde neerzetten, nou, dan was dat totaal geen probleem, je kon hem naar de Place de l'Étoile brengen, naar de Bastille of naar de kust.

Alsof hij op de brug van zijn schip stond berekende de admiraal met de gebaren van een kapitein de kracht van de wind op de zijkanten van de Eiffeltoren, het gewicht dat rustte op elk van de cementen pijlers die zich daar bevinden, onder die ijzeren poten. Hij legde uit hoe het zat met de liften, de trappen, de caissons, de spantbenen... Paulette verloor zich erin als in muziek. Kun je je voorstellen, die werklied die daar helemaal boven in de hoogte de dwarsbalken vastklinken? Ze stelde zich helemaal niets voor, ze hing aan de arm van Pierre, ze had graag gewild dat de voorbijgangers die naar haar keken de admiraal zouden herkennen...

'Wil je de replica van de Bastille bekijken, liefje?'

Ze was moe en dan, de Bastille... De admiraal nodigde hen uit om wat te gaan gebruiken in een Arabisch cafeetje op het Champ-de-Mars. Paulette

wilde geen koffie. Ze kreeg amandelmelk. De admiraal leek zo vervuld van zijn onderwerp dat het onheus zou zijn geweest om hem te onderbreken. Pierre ging in op wat hij zei en Paulette liet, vermoeid en gelukkig, één woord op de drie tot zich doordringen, keek dromerig naar de groengrijze daken van de overdadig versierde ijzeren paviljoens, die rond een tuin stonden waar monumentale fontein en hun water omhoogspotten. Tussen de tafels door bewogen zich gesluisde Algerijnse vrouwen. Mannen met fez en gandoera hingen rond op de stoelen tussen dames gekleed naar de mode van Parijs. De avond begon te vallen met het stof en de ranzige geur van de mensenmassa.

‘Wat jullie beslist moeten zien,’ zei de admiraal, ‘dat is het paviljoen van Sèvres... en de gobelins... La Savonnerie!’¹¹ Vooral de gobelins... Het atelier voor hautes-lisses!¹² Je moet eens zien hoe de spindel aan de achterkant werkt... de linkerhand pakt de ketting vast... dat is een cirkelvormige draad, de ketting... die vastzit aan een stang...’

Paulette luisterde helemaal niet. De amandelmelk smaakte weeïg en de laarsjes van de jonge vrouw knelden een beetje. Plotseling leek iets meer tot haar in het bijzonder te zijn gericht...

‘Ben je niet in het Palais des Beaux Arts geweest?’

De wenkbrauwjes gingen verbaasd omhoog. Voor het eerst leek Paulette er een eigen mening op na te houden.

‘Ik heb een hekel aan schilderijen...’ sprak het meest aanbiddelijke van alle minuscule mondjes. De admiraal merkte niet hoe het gezicht van Pierre vertrok en zei met de heerlijke zelfverzekerdheid van de zeeman: ‘Dat is toch verkeerd, kind. Niet dat ik er zelf nu echt zo’n liefhebber van ben... Nee, om je de waarheid te zeggen zelfs... Vooral de impressionisten... Nou ja... Je moet je erin verdiepen, op de hoogte blijven... Op zee is dat praktisch niet mogelijk, zul je zeggen... Dat geef ik toe...’ Pierre floot zachtjes tussen zijn tanden. De admiraal merkte het niet. Hij ging verder: ‘Er hangen heel aardige doekjes, bijvoorbeeld zo’n genrestukje... bij een meertje... een jachtscène... boeren met hun dochttertje dat net begint te lopen... de moeder die haar armen naar het kind uitstrekt... de vader die klaarstaat om het kleintje overeind te houden... aardig, aardig... En dat heet: *Eerste stapjes*... De naam van de schilder ben ik vergeten... En dan heb je ook nog *De non* van Henner... Nu vind je misschien dat ik een moderne smaak heb, maar ik houd nu eenmaal van Henner! Denise heeft me trouwens op hem attent gemaakt.’

11 Beroemde tapijtweverij in Parijs die in de zeventiende en achttiende eeuw vooral werkte voor de koninklijke paleizen, maar nu nog steeds actief is en samenwerkt met grote kunstenaars. Sèvres was en is bekend om het aldaar vervaardigde porselein.

12 Tapijten met verticale ketting.

Waarom sprak hij daar vooral tegen Paulette over, Pierre was immers degene die verstand had van schilderkunst? Maar ineens maakte hij duidelijk waar hij naartoe wilde.

‘Hebben ze je niet verteld dat er een schilderij van Blaise hangt, Paulette?... Nee?... Niet bijzonder mooi, moet ik zeggen. Neem me niet kwalijk, maar, nou ja... Zoals gewoonlijk arbeiders... In de kroeg deze keer. À la Zola, die tegenwoordig school maakt... Iemand zal het wel mooi vinden, hijzelf in ieder geval wel... Ik beledig je toch niet, hè?’

Nee, het deed Paulette niets dat het schilderij van haar broer niet mooi was. Maar ze vond het vervelend om over die knul te horen praten. Zij zou in ieder geval geen bezoek brengen aan het Palais des Beaux Arts om het doek van die kladschilder te gaan bekijken. ‘Admiraal, praat me niet van Blaise... We hebben hem niet meer gezien sinds... sinds... en het is een naar mannetje...’

Goed, de admiraal ging over wat anders praten. De hemel voor hen was helemaal rood geworden, er waren nu minder mensen, de witte ezeltjes draafden voort onder de zweepslagen van hun Egyptische ezeldrijvers... Nu wees de admiraal, als getuige van wat hij ging zeggen, op heel dat uitgestrekte, merkwaardige landschap met zijn geometrische gazons, zijn omsloten tentoonstellingsruimten, zijn omhoogspuitend water, zijn beelden van mollige reuzen en die enorme, blauwe toren van gebreed ijzer, vol vlekken zonnebloed... Daar het tijd werd voor het avondeten, zochten de minder kapitaalkrachtige bezoekers, die met afgrijzen en eerbied de menukaarten van de restaurants hadden bekeken, een plekje op een van de groene banken onder de grote palmen in kisten om daar een wat meer betaalbare maaltijd te gaan nuttigen. Ze spreidden kranten uit op hun knieën en legden daar de worstjes en de sinaasappels op. Kinderen haalden glazen met wat roodgekleurd water uit de nabijgelegen cafés. Bij het witte hekwerk wat achtergelaten pakketjes, een paar dat een plaatsje zoekt... Een avond voor middelbare scholieren, oude dames, gepensioneerden met vermoeide benen, met op de grond prospectussen en kleine meisjes die slaap hebben. De stem van de admiraal klonk plotseling diep en plechtig.

‘Het eeuwfeest van een opstand en een muerterij?... niet dat... niet dat... Maar er is altijd wel een voorwendsel te vinden! Die Franse Revolutie van hen... Maar zoals Tirard onlangs nog zei, de vooruitgang is niet te stuiten... Kijk maar eens! Wat een geweldig gezicht! Met veel lelijks, dat geef ik toe. Maar wat een grootsheid. Denk eens aan al die mensen die hebben meegewerkt om dit tot stand te brengen, in de ateliers, in de fabrieken, in de werkplaatsen. Wat een prestatie! Wat een geweldige prestatie!’

Hij had zijn thema te pakken. Pierre zag dat hij blauwe ogen had. Je had de admiraal nog met geen kanonskogel kunnen tegenhouden. Maar hij besefte zelf dat het laat begon te worden en misschien voelde hij het ook wel aan zijn

maag. Hoewel hij mensen had beloofd hen te komen opzoeken en de lege uren van de dag nu overbrugd waren, nodigde hij de jongelui uit om samen te gaan eten. Hij voelde een onbestemde behoefte om met Pierre te praten, hoewel hij die maar oppervlakkig kende. Gewoonlijk was hij niet zo'n prater. Maar die avond was er iets in hem losgekomen. Misschien door de treurigheid van een uurtje eenzaamheid, alsof hij plotseling ervoer dat hij in deze wereld even alleen was als op de oceaan, en dan ook nog het besef van de naderende ouderdom dat je op sommige dagen bij de keel kan grijpen, als het mooi weer is, in een mensenmassa, met al dat vertoon van de kracht van andere mensen en dat geweldige werk van hen dat ons zal overleven. Dan praat je, dan praat je... de mensen luisteren naar je en denken bij zichzelf: wat een ouwe zak, wat een pias. Ze hebben niet de trilling van angst in je stem gehoord die toch een tragisch accent zou moeten geven aan het einde van elk onbenullig zinnetje, aan elke oprisping van een mens die maar wat bazelt om zijn eigen zwakheid niet te hoeven zien, de schaduw van de naderende dood.

Ze begaven zich naar de koloniale tentoonstelling, die de hele Esplanade des Invalides in beslag nam. Een kapitein van een fregat die verbonden was aan het ministerie van Marine, had de admiraal een kroegje aangeraden, niet te duur en de rest moet je zelf maar zien. De lichten begonnen aan te gaan. Zoals beloofd ging het sprookjesachtig worden. Want de grote nieuwigheid van de Wereldtentoonstelling van '89 was die verlichting *a giorno*, zoals die nog nooit voor mensenogen was vertoond. 'De Fee Elektriciteit,' mompelde Pierre terwijl hij ging zitten.

De feestverlichting leek wel een parelsnoer dat als een slinger om de Esplanade was gehangen. De onderling totaal verschillende gebouwen waar Azië, Afrika en Oceanië samenkwamen, namen in het laatste donker fantastische vormen aan, als in een droom. Javaanse vrouwen bedienden de disgenoten en ze aten wonderbaarlijke, zwaar op de maag liggende gerechten.

'Als je bedenkt,' zei de admiraal, 'wat een rampzalige toestand we achter ons hebben! Na '71, met oorlogsschulden en een gedemoraliseerd land... Nee, dank u, geen zout! Ik heb al zo'n dorst... Had ik al wijn besteld?'

Paulette kon deze mannenconversatie steeds minder volgen. De koloniën, Duitsland, de Balkan, Jules Ferry¹³... 'Ik ben nooit boulangist¹⁴ geweest,' hoorde

13 Jules Ferry (1832-1893) was een bekend Frans politicus die verscheidene functies bekleedde, onder andere die van minister van Onderwijs en Kunst. Mede door zijn invloed werden er verscheidene belangrijke hervormingen gerealiseerd, zoals gratis verplicht openbaar lager onderwijs, vrijheid van vergadering, vrijheid van drukpers en vrijheid voor de vakbeweging. Ook oefende hij grote invloed uit op de Franse politiek in de koloniën.

14 Volgeling van generaal George-Ernest-Jean-Marie Boulanger (1837-1891). Generaal Boulanger werd vanwege zijn radicale ideeën ook wel de republikeinse generaal genoemd. Hij was lange tijd zeer populair. Na de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 werd hij revanchist en als minister van Defensie wilde hij dat Frankrijk zijn oude glorie van voor de nederlaag tegen Duitsland zou terugwinnen. Door

ze de generaal zeggen, ‘waarom zouden we geregeerd worden door een officier van de landmacht?’

‘Ach, weet u,’ antwoordde Pierre, ‘politiek is niet mijn sterkste punt... Mijn principe is...’

Maar de admiraal zat op zijn praatstoel.

‘U vindt het misschien vreemd, jongeman, dat een admiraal zo tegen u spreekt... maar dit vreedzame schouwspel...’ Met een weids armgebaar wees hij op de Tentoonstelling. ‘... op het moment waarop alle volken zich bewapenen roept Frankrijk hun toe... Zie wat ik tot stand heb gebracht! En het toont hun zijn tapijten, zijn porseleinen vazen, zijn metallurgie, de kundigheid van zijn ambachtslieden, zijn rijk... Onze ster is rijzende. Ondanks de Pruisen. Ondanks Engeland. We zijn bevriend met de tsaar...’

De wijn was niet slecht. Bij het dessert herinnerde de generaal zich zijn belofte: ‘Ik heb mijn afspraak vergeten, met een mooie vrouw...’ Ze namen afscheid op de kade. ‘Gaan we naar huis?’ vroeg Pierre. Maar hoe geveild Paulette zich ook had gevoeld om met de admiraal te mogen dineren, ze had eigenlijk wel zin om ook nog wat rond te lopen zonder hem...

‘Wil je de Bastille zien?’ vroeg Pierre. Ze werd boos. Hij wist toch dat ze dat stomvervelend vond! Al goed. Op de Seine voeren verlichte boten rond. Het avondpubliek begon het tentoonstellingsgebied binnen te stromen. Pierre droomde over duizend dingen, met een zekere afkeer van het kermisachtige karakter van de hele zaak, en denkend aan de wonderen van kleur die je met dit licht had kunnen oproepen. Iemand als Claude Monet bijvoorbeeld...

‘Zullen we hier binnengaan?’

Hij schrok op. Met haar gehandschoende handje wees Paulette op een winkeltje onder de kastanjabomen: *De Magiër Ahasveros* stond er op een verlicht uithangbord, en op een kleine verhoging zat onder een donkerrood gordijn een merkwaardige figuur met een baard en een met sterren bezaaide punthoed, en aan zijn voeten hurkte een in oosterse sluiers gehulde vrouw. Pierre glimlachte.

‘Ben je nou helemaal?’

Ze hield vol, kinderlijk. Ze gingen naar binnen.

zijn grote invloed en zijn agressieve houding ten opzichte van Duitsland nam de oorlogsdreiging flink toe. Nadat er in 1889 sprake was geweest van het beramen van een staatsgreep ten gunste van hem, waar hij overigens niet mee ingestemd had, werd hij verbannen. In 1891 pleegde hij zelfmoord. Boulanger had de bijnaam Generaal Revanche en stond aan het hoofd van een grote oppositiepartij. Na zijn zelfmoord in 1891 viel de beweging uiteen.

Hoofdstuk 2

De Mercadiers stammen uit een oude familie van magistraten, waarvan de jongens die niet wilden deugen wegliepen en meetal hun toevlucht zochten in de marine of in het leger. Ze zijn afkomstig uit de Provence en je komt hun naam tegen op de kerkhoven ten noorden van Barcelonnette, maar hun functies in dienst van het land gedurende verscheidene generaties hebben hen over heel Frankrijk verspreid. Er zijn ook zijtakken die zich in de koloniën hebben gevestigd. Je vindt familieleden in Parijs, maar ook in Nantes. Eigenlijk is het geen familie meer. Ze zijn uiteengevallen en hebben ruzie gemaakt over kleine lapjes grond. De erfenissen zijn alle kanten op gegaan, verlopen ooms en tot de adelstand verheven nichten zijn uit het oog verloren.

Pierre Mercadier, de enige in de familie met een universitaire opleiding, was leraar geschiedenis op middelbare scholen in de provincie en was eigenlijk te goed voor zijn zwervend beroep. Met zijn werk over het Engeland van de zeventiende eeuw was hij bekend geworden tot over de grenzen. Hij had een internationale prijs gewonnen met een studie over Karel I.

We zien hoe hij met het ouder worden die achteloze houding, dat hanige dat zo kenmerkend is voor kleine mannen, langzamerhand kwijtraakt. Pierre had een kastanjebruine baard en ging gekleed in fijne lakense stoffen, altijd in het zwart. Hij was behoorlijk trots op zijn brede schouders, hij had de wat gebogen neus van de Provençaal en al jong rimpeltjes om zijn ooghoeken.

Hij had een heel ander leven kunnen hebben als hij zich aan krachtsport had gewijd. Hij was een soldaat met gevoel, die verloren was geraakt tussen de boeken. Een verkeerde stand van de wissels. Pech. Hij had zichzelf niet herkend in een van die Mercadiers wier streken aan tafel werden verteld en die als vijftienjarigen sloop gingen. Pierre Mercadier had geloofd in zijn rustige bestaan.

Hij was beducht voor de wisselvalligheden van de toekomst. Hij had ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt. Hij was zich zeer bewust van de broosheid van het maatschappelijk bestel. Geboren in 1856 had hij zijn kinderjaren doorgebracht in het tijdperk van het liberale keizerrijk. Hij was de zoon van een magistraat en opgevoed in de zekerheid van een systeem dat onvergankelijk

leek, maar alles was anders geworden toen zijn vader bij een spoorwegongeluk was omgekomen. Zijn moeder was hertrouwd met een kleine industrieel die er voltairiaanse en opstandige ideeën op nahield, een vriend van Émile Ollivier,¹⁵ maar minder extreem in zijn politieke overtuiging. Die stiefvader kwam op zijn beurt om door een Duitse granaat, toen hij voor zaken in Parijs was. Het keizerrijk was gevallen, de Pruisen hadden zo'n beetje overal in Frankrijk hun tenten opgeslagen, er was de Commune geweest, en Pierre Mercadier was nog maar vijftien jaar.

Wat kon je nu nog geloven? Al die mensen die tegengestelde dingen verkondigden! Pierres moeder, die arme vrouw die na dat spoorwegongeluk en die granaat tweemaal weduwe was geworden, omringde Pierre in zijn jeugd met een netwerk van angst en bezorgdheid. Godzijdank hadden ze in hun ellende nog één zekerheid: geld. Hoewel, de nalatenschap van de tweede echtgenoot was nogal armzalig geweest: de industrie had te lijden gehad van de oorlog. De geboorte van de Republiek ging gepaard met geweldige schokken. Pierre hield van schilderkunst, want op een schilderij is alles rustig, af, niets komt meer van zijn plaats. Hij was bezeten van de nieuwe school. Het maakte zijn moeder wanhopig, ze werd kwaad en zei dat hij met die onzin zijn tijd verdeed en niet meer toerekeningsvatbaar was. En toen hij meerderjarig was en ze in Parijs kwamen wonen en hij naar de École Normale ging, want hij had het geluk gehad dat hij bij de loting een goed nummer had getrokken, toen ging zelfs zijn geld in dat prutswerk van de schilders van Barbizon zitten. Nou ja! Vrouwen hadden hem misschien nog meer geld gekost.

Zeker, mevrouw Mercadier hield meer van haar zoon dan van haar eigen leven. Door het ongeluk dat haar tweemaal had getroffen was ze nog meer op hem aangewezen, en ze legde de jongeman, die geboren was voor het gevaar, in de watten en tegelijkertijd deed ze hem wennen aan een leven vol opgelegde angsten.

Zo spelen liefhebbende moeders soms een beslissende en tragische rol op het moment waarop het lot van hun zoon zijn beslag krijgt. Met de beste bedoelingen geven ze aan zijn leven een verkeerde wending. Mevrouw Mercadier moest toezien hoe Pierre, toen hij meerderjarig werd, het beheer kreeg over de erfenis van zijn vader. Wat haarzelf betreft, haar tweede man had haar, alles bij elkaar, genoeg nagelaten om van te leven. Bovendien liet een oom Mercadier de jongeman ook nog eens zijn fortuin na, of althans het grootste deel daarvan.

Die moeder was bang voor geld, maar tegelijk was ze erop gesteld. Dat wil zeggen, ze beschouwde het krijgen van een erfenis als het grootste geluk en het

15 Émile Ollivier (1825-1913) richtte in 1863 de Tiers Parti op voor een meer liberale politiek. In 1870 werd hij minister van Onderwijs en Godsdienst. Na de eerste nederlagen van Frankrijk in de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 werd hij afgezet. Hij schreef verscheidene boeken over het Second Empire.

geld uitgeven als het grootste gevaar. In het algemeen genomen vreesde ze dat Pierre met die schilderijen van hem op weg was een groot verkwister te worden... Misschien had ze geen ongelijk: hoe dan ook, het geld dat je bezat kon van het ene ogenblik op het andere in het niet verdwijnen. Voor de toekomst moest je dus op zekerheid spelen. De enige zekerheid die zij voor Pierre kende, was een overheidsbetrekking. Hij moest dus ambtenaar worden. Daarom duwde ze hem in de richting van een beroep dat belachelijk weinig opbracht in verhouding tot hun andere inkomsten. Maar leraren zijn altijd nodig, zelfs als er oorlog is of revolutie, of als er pest heerst, of als het impressionisme gaat zegeviereren.

Trouwens, een man moest toch wat doen? Pierre had geen geld nodig, dat had hij al. Hij had achting nodig: het leraarschap zou hem dat geven. De École Normale, dat klonk trouwens goed. Het was niet moeilijk om Pierre te overtuigen. De École Normale betekende Parijs, galeries met schilderijen, wie weet, misschien wel contacten met jonge schilders, concerten, kortom kunst.

Er was altijd nog wel ergens in de wereld oorlog. Frankrijk betaalde zijn schulden, dat sprak vanzelf, maar in de Balkan werd gevochten. De Russen vochten mee. Vervolgens begonnen de expedities naar de koloniën. De mensen waren hartstochtelijk voor of tegen. Pierre Mercadier ging naar het concert. Muziek... dat is de ideale kunst, je stopt erin wat je maar wilt, noten kiezen geen partij, alles lost op tot harmonie. Had hij geen geld uit de erfenis van zijn vader in een opera gestoken? Het had niets dan geluid opgebracht, zou de jonge mevrouw Mercadier later zeggen, en dat vond ze zelf heel geestig gezegd en haar hele leven zou ze dat geluid laten weerklinken als excuus voor haar buitensporige uitgaven voor kleding en haar belangstelling voor snuisterijtjes en frutseltjes.

Pierre was verliefd op haar geworden toen ze zestien was, zonder om zo te zeggen een woord met haar te hebben gewisseld, als in een roman. Hij was zesentwintig, afgestudeerd, en de militaire dienst had hij weten te vermijden. Hij had haar ontmoet op een bal van de prefectuur in Aix. Als jongste uit een familie van berooide lagere adel uit de hoger gelegen streken die uitzien over het land van Bresse, was Paulette d'Ambérieux naar Aix gekomen, waar ze verbleef bij meer welvarende familieleden. Ze bezat alle onbezonnenheid en frisheid die bij haar leeftijd horen, asblonde krullen, een lok op haar voorhoofd, een moesje op haar kin dat niet uit een doosje kwam. De kleding die toen in de mode was, leek voor haar te zijn bedacht, zo slank was haar al vrouwelijke lichaam en zo goed stond alles haar.

Mevrouw Mercadier was zeer te spreken over de keus van haar zoon. Ze had haar best gedaan om de bedenkingen op te heffen van een schoonfamilie die een huwelijk zonder blazoentje als een mesalliance beschouwde. Erger nog, als een soort concubinaat. Haar argument was geld en dat argument liet ze niet onbenut. Dat veroorzaakte tussen de twee moeders, mevrouw d'Ambérieux en

haar, een zekere gêne, alsof ze medeplichtig waren aan een misdaad. De beide vrouwen hadden een oprechte hekel aan elkaar. Hetgeen de oorzaak kon worden van ruzies tussen de jonggehuwden. Zonder dat af te wachten, offerde mevrouw Mercadier zich op. Ze hield zich afzijdig en woonde in Parijs, net als mevrouw d'Ambérieux trouwens. Maar die nam niet dezelfde terughoudendheid in acht en kwam haar dochter opzoeken zo vaak ze daar zin in had.

Paulette had ja gezegd tegen de eerste man die haar ten huwelijk had gevraagd, want haar vriendinnen die een bruidsschat meebrachten gingen al trouwen, en ze was opgevoed met de gedachte dat het een schande is om een oude vrijster te worden. Ze was twintig, ze kon niet zo goed opschieten met mevrouw d'Ambérieux die al weduwe was en door die dochter voortdurend herinnerd werd aan de verdwijning van het enige mannelijke lid van de familie. Paulette was nog geen negen, toen Blaise d'Ambérieux met de zijnen had gebroken, en ze had die grote broer, die zelden thuis was en met wie ze kibbelde, niet erg gemist. Maar ze dacht wat wrokkig aan hem terug vanwege de woedeaanvallen van haar moeder, waarvan zij altijd ten onrechte het slachtoffer werd. Ook voelde ze een diepe afkeer van al die losbandigheid, dat gedoe met slechte vrouwen in Parijs, die bohème en waarschijnlijk ook liederlijkheid, die onlosmakelijk met hem waren verbonden: hij was bij hen weggegaan om te schilderen, schijnt het, nou vraag ik je! Toen ze later bij Pierre Mercadier die liefde voor de schilderkunst weer aantrof, ook al was dat alleen de belangstelling van een koper, belichaamde die voor haar al het kwaad op aarde, alle mannelijke lafheid, het in de steek laten van je familie, de vlucht voor de verantwoordelijkheid van een gezinshoofd.

Wat mevrouw Mercadier tegen mevrouw d'Ambérieux had gezegd over het fortuin van haar zoon speelde misschien wel een rol, toen Paulette zich op een avond na het bal liet zoenen door die heftige jongeman met zijn verzorgde baard, die al walsend Latijnse verzen voor haar vertaalde waarin sprake was van amforen en danseressen, dat is goed mogelijk, maar wie zal haar dat durven te verwijten? Die jongeman had haar leven totaal kunnen veranderen, als hij in staat was geweest met haar te praten als met een menselijk wezen. Het ongeluk wilde echter dat hij zo vertederd was door haar pas ontloken schoonheid, dat hij haar slechts als een kind beschouwde en al haar grillen door de vingers zag. Hij hield althans alles voor grillen wat zijn oorsprong vond in de oppervlakkige opvoeding die Paulette had genoten. Hij wist niet dat de liefde voor jonge vrouwen een leerschool moest zijn, hij was alleen omgegaan met vrouwen die vooral hun best deden om hem genot te bezorgen, en die zo ervaren waren in die techniek dat ze daarin ook het hunne vonden. Hij dacht dat het voldoende was om Paulette zijn heftige hartstocht te tonen. Hij was zo'n man die dacht dat liefde hetzelfde is als vurigheid. Paulette moest dat dus ondergaan; en toen ze had gemerkt dat wat veinzerij heel dat vervelende gedoe kon bekorten en

dat Pierre er gelukkig door werd, wende ze zich aan om wat kreetjes te slaken, ook al voelde ze totaal niets, enkel en alleen om er een eind aan te maken, en misschien ook wel uit een soort welwillendheid.

Het had tot gevolg dat Pierre dacht dat ze dol op hem was, dat hij zich geen enkele vraag stelde aangaande een zo delicate kwestie en dat hij tenslotte dat onzinnige gevoel van trots ging koesteren van de man die er praktisch altijd van overtuigd is dat, als hij er eenmaal in is geslaagd met een vrouw de liefde te bedrijven, zij hem met lichaam en ziel toebehoort. Romans, die meestal door mannen zijn geschreven, gaan gewoonlijk uit van deze vreemde, onrealistische gedachte: alles valt in zo'n roman dan ook op zijn plaats als de protagonisten eindelijk met elkaar naar bed zijn geweest.

Het moet niet worden gezien als een domme verblinding van de kant van Pierre Mercadier. Het is zo'n algemeen voorkomend verschijnsel dat het eerder kan worden beschouwd als een van die nare dingen die van oudsher de man eigen zijn, als een onvolkomenheid die in zijn aard zit, dan als een gebrek aan intelligentie bij Pierre. Maar aangezien Pierre zelf later alleen de domheid van Paulette, haar egoïsme, haar ijdelheid verantwoordelijk stelt voor de gevolgen die uit dit oorspronkelijke misverstand voortvloeien, is het wellicht nuttig om hier de vrouw te verdedigen tegen de man, die in zijn trots een dergelijke interpretatie natuurlijk het prettigst en het gemakkelijkst vindt.

De gewoonte om toneel te spelen die Paulette zich ongetwijfeld met de beste bedoelingen had eigengemaakt, ontaardde langzaam maar zeker in de gewoonte om te liegen.

Ze loog voortdurend tegen Pierre over onbenullige dingen, zo onbenullig dat hij het niet merkte. Pierre was een vreemde geworden voor zijn vrouw, omdat hij iemand was tegen wie ze loog. Al heel gauw had dat betrekking gekregen op het huishoudgeld. Paulette, die van haar man ruimschoots en onbeperkt van geld werd voorzien, hield nog slechts van het geld dat ze hem ontfutselde, dat ze verkwistte. Zo ontstond er voor haar een absolute scheiding tussen het mijn en het dijn, tussen haar en Pierre, en dat had zijn weerslag op alle andere dingen van het leven.

Nogmaals, Pierre was niet krenterig, hij zou het heel vanzelfsprekend gevonden hebben dat het geld van allebei was en er in een huwelijk niet op geld beknibbeld werd. Maar zo had Paulette het zich helemaal niet voorgesteld: dat verfoeilijke eigendomsrecht van de man werd als vanzelf een vast gegeven in hun huishouding. Ze waren in gemeenschap van goederen getrouwd en dat staat de vrouw niet toe een eigen bankrekening te hebben, haar handtekening onder iets te zetten, ze is geen rechtspersoon. Trouwens, kwam al het geld niet van zijn kant? Bovendien bracht Pierre een maandsalaris in, nietwaar? Ook al was het niet veel.